

Ongehuwd samenwonen na een echtscheiding in Vlaanderen

Martine Corijn

Studiedienst van de Vlaamse Regering

D/2013/3241/056

Samenvatting

Na een ontbinding van een eerste huwelijk wonen in Vlaanderen ongeveer evenveel mensen ongehuwd als gehuwd samen met een partner. Ongehuwd (gaan) samenwonen na een eerste echtscheiding is vooral een kwestie van leeftijd en tijd: de leeftijd bij de echtscheiding, de duur sinds de echtscheiding en de huidige leeftijd spelen een belangrijke rol. Vrouwen wonen na een echtscheiding ongehuwd samen, vooral met hun eigen kinderen; mannen doet dat zowel met hun eigen kinderen, de kinderen van de nieuwe partner en eventueel gezamenlijke kinderen. Gescheiden mannen met één kind uit hun ontbonden huwelijk en gescheiden vrouwen zonder kinderen uit hun ontbonden huwelijk gaan vaker/sneller ongehuwd samenwonen met een nieuwe partner dan andere gescheiden mannen en vrouwen. De geboorte van een kind na een echtscheiding verhoogt de kans op een hertrouw. Lageropgeleide mannen wonen na een echtscheiding minder vaak ongehuwd samen met een partner (omdat ze geen nieuwe partner hebben). Gelovige mannen – ook al hebben ze een nieuwe partner na hun echtscheiding – gaan minder vaak samenwonen met die partner. Het eerste ongehuwde samenwonen na een echtscheiding is relatief stabiel; het houdt stand, al dan niet bevestigd in een hertrouw.

Inleiding

Het toenemende aantal echtscheidingen heeft in de literatuur de onderzoeks aandacht gericht op de veranderingen in het relatie- en gezinsleven na een echtscheiding. Aanvankelijk stond de kans op een hertrouw centraal in het onderzoek, nadien de keuze tussen een hertrouw en een ongehuwd samenwonen. Meer recent focust het onderzoek zich op het al dan niet samenwonen met een partner en op de kans dat dit samenwonen wordt bevestigd met een hertrouw (Coppola & Di Cesare, 2008; Lampard & Peggs, 1999; Meggiolaro & Ongaro, 2008; Pasteels & Mortelmans, 2011; Wobma & de Graaf, 2009; Wu & Schimmele, 2005). Uitzonderlijk gaat men na of er al dan niet een nieuwe partner komt in het leven na een echtscheiding (Pasteels, Corijn, Mortelmans, 2012a).

Uit de literatuur is gekend dat de kans op samenwonen met een partner na een echtscheiding varieert naargelang demografische kenmerken zoals de leeftijd bij de echtscheiding, de duur van het eerste huwelijk en de aanwezigheid van kinderen uit het ontbonden huwelijk. Daarnaast varieert die kans naargelang sociaal-economische kenmerken zoals het opleidingsniveau, de tewerkstelling, de levensbeschouwelijke achtergrond. De leeftijd bij de echtscheiding blijkt echter doorgaans de belangrijkste factor te zijn; die hangt sterk samen met de duur van het ontbonden huwelijk en met de eventuele aanwezigheid van kinderen en hun leeftijd.

In het Vlaamse Gewest waren in 2010 mannen gemiddeld genomen 44,6 jaar en vrouwen 42,3 jaar op het moment van hun echtscheiding en de echtparen waren gemiddeld genomen 15 jaar gehuwd geweest. Zowel de echtscheidingen na een kort huwelijk als deze na een lang huwelijk nemen toe (ADSEI, 2012; Corijn, 2012a). Bij het eerste type

echtscheidingen is de eventuele gezinsvorming nog niet of nog maar net opgestart; bij het tweede type is de gezinsvorming al voltooid of zijn de kinderen zelfs al het huis uit. Bij 2 op de 3 echtscheidingen zijn in ons land kinderen betrokken (FOD Justitie, 2011); dit is vaker dan in de ons omringende landen (OECD Family Database, 2012). De meeste uit de echt gescheiden vrouwen in Vlaanderen die een kind krijgen (69%), wonen ongehuwd samen met een partner (Corijn, 2010a).

In deze bijdrage gaan we na welke plaats het ongehuwd samenwonen inneemt in het leven na de ontbinding van een eerste huwelijk in Vlaanderen. We geven eerst aan hoe gescheiden personen wonen en hoeveel personen na de ontbinding van het eerste huwelijk ongehuwd samenwonen. We bekijken hierbij de rol van de *leeftijd* en de *tijd*. Daarna belichten we het eerste ongehuwd samenwonen na die scheiding. We gaan hierbij de impact van de aanwezigheid van *kinderen* uit het ontbonden huwelijk en de komst van kinderen na de echtscheiding na.

Echtscheiding was in Vlaanderen, net als elders in Europa, aanvankelijk vooral een zaak van *hogeropgeleiden*. Zij beschikten over de middelen en de kennis om hun niet-geslaagd huwelijk te ontbinden en deelden progressieve opvattingen (Härkönen & Dronkers, 2006; Liefbroer & Dourleijn, 2006; Wagner & Weiss, 2006). Toen de tolerantie voor echtscheiding toenam (Corijn, 2004; Halman e.a., 2011) en de wettelijke mogelijkheden voor een echtscheiding ruimer en eenvoudiger werden (voor België zie Senaeve, 2011), gingen in ons land ook lageropgeleiden uit de echt scheiden (Corijn, 1999; Neels, 2006; Pasteels & Neels, 2010). Sinds de tweede helft van de jaren 1990 zien we dat in Vlaanderen vooral hogeropgeleiden minder uit de echt scheiden (Corijn, 2012c). Maar ook in de relatie- en gezinsvorming na een echtscheiding blijft het opleidingsniveau een rol spelen. Lageropgeleide gescheiden mannen hebben bijvoorbeeld in Vlaanderen een geringere kans op een nieuwe partnerrelatie waardoor ze ook een geringere kans hebben om samen te wonen met een partner (Pasteels e.a., 2012a). De ongehuwd samenwonenden na een echtscheiding hebben in Vlaanderen een lager opleidingsniveau dan de gehuwden (Corijn, 1994, 2000).

Echtscheiding was, net als elders in Europa, ook in Vlaanderen vooral een kwestie van *niet-katholieken* (Corijn, 1999). Maar ook hier is in de meeste landen verandering in gekomen (Härkönen & Dronkers, 2006; Liefbroer & Dourleijn, 2006; Wagner & Weiss, 2006). Volgens het Europese waardeonderzoek houdt recent een kleine groep sterk gelovigen stand die tegen echtscheiding is en die ook niet uit de echt zal scheiden (Halman e.a., 2011). In Vlaanderen blijken ongehuwd samenwonenden na een echtscheiding minder gelovig te zijn dan gehuwden (Corijn, 2010b).

De relevantie van de leefvorm na een (echt)scheiding steunt op de vaststelling in heel wat studies dat het economische en financiële welzijn groter is en dat de gezondheid in al zijn aspecten beter is bij mensen die met een partner samenwonen dan bij deze die zonder partner wonen (Corijn, 2009; Deboosere e.a., 2009; Symoens e.a., 2011, Willekens e.a., 2011). Het opsporen van groepen die na een (echt)scheiding zonder (inwonende) partner blijven, levert een basis bij het detecteren van groepen die een welzijns- en/of gezondheidsrisico lopen.

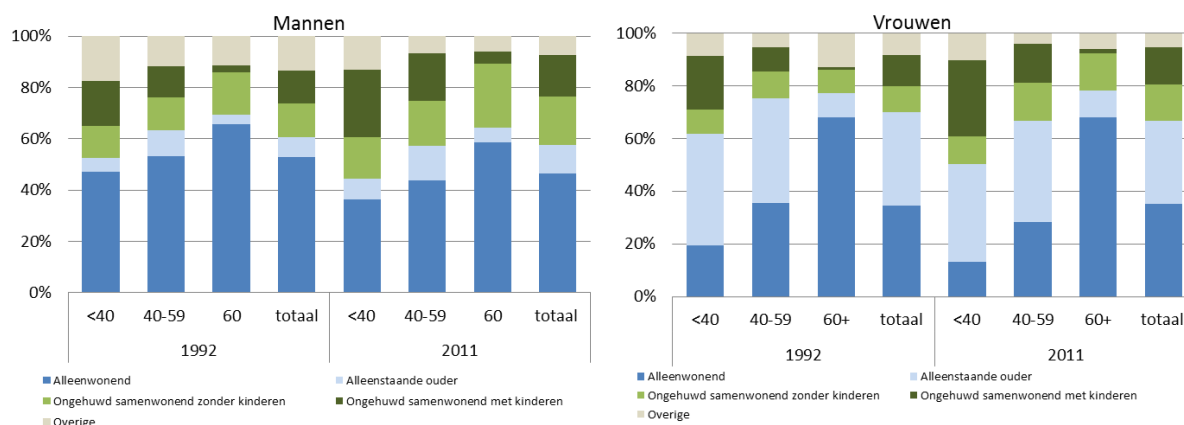
1. Uit de echt gescheiden en dan...

Ongehuwd samenwonen met een nieuwe partner is in Vlaanderen, volgens de administratieve gegevens van het Rijksregister, steeds vaker een optie na een echtscheiding (figuur 1, totaal)¹. In 1992 woonde van alle (niet-hertrouwde) gescheiden personen 24% ongehuwd samen met een partner; in 2011 was dit gestegen tot 31%. In die periode nam het aantal gescheiden personen toe van 189.264 naar 495.258 (+161%); onder hen steeg het aantal ongehuwd samenwonenden van 44.947 naar 154.474 (+244%). Recent wonen iets meer gescheiden mannen (36%) dan vrouwen (28%) ongehuwd samen

¹ De gescheiden personen die hertrouwd zijn, blijven hier buiten beeld omdat zij tot de categorie gehuwden behoren.

met een partner; 20 jaar eerder was dit ook zo (respectievelijk 26% en 21%). Dit verschil komt wellicht doordat kinderen na een echtscheiding doorgaans voltijds bij de moeder inwonen, waardoor moeders minder vaak met een nieuwe partner kunnen of willen samenwonen. De keuze van gescheiden personen om ongehuwd samen te wonen met een partner nam tussen 1992 en 2011 op alle leeftijden toe (figuur 1, per leeftijdsgroep). Hoe jonger de gescheiden personen zijn, hoe groter het aandeel dat naast de inwonende partner ook inwonende kinderen heeft. Waar in 1992 onder de jongere (<40 jaar) gescheiden ongehuwd samenwonenden 58% mannen en 62% vrouwen inwonende kinderen hadden, is dit in 2011 respectievelijk 69% en 73%. Inwonende kinderen hebben, vormt steeds minder vaak een belemmering om opnieuw met een partner samen te wonen.

Figuur 1 Leefvorm van gescheiden personen naar leeftijd, per geslacht, Vlaams Gewest, 1992 en 2011 (in %)

Bron: Rijksregistergegevens, bewerking SVR.

Na een echtscheiding is hertrouwen een optie die men meteen kan nemen of na een periode van ongehuwd samenwonen. De hertrouwkansen na een echtscheiding dalen echter in Vlaanderen. Onder diegenen die in de jaren 1980 uit de echt scheidden, was ongeveer 50% binnen de 10 jaar na de echtscheiding hertrouwd; in de jaren 1990 was dit slechts 40%. Mannen gaan na een echtscheiding iets vaker hertrouwen dan vrouwen, maar dit verschil is kleiner geworden (Corijn, 2012a). Zij die (voorlopig) niet hertrouwen², blijven tegenwoordig gemiddeld 11 jaar gescheiden. In 2010 had bijvoorbeeld 1 op de 11 niet-hertrouwde gescheiden personen de echtscheiding al meer dan 25 jaar achter de rug. Vrouwen zijn/blijven gemiddeld genomen iets langer gescheiden dan mannen (11,6 jaar tegenover 10,7 jaar) (zie ook Corijn, 2011).

Zij die (nog) geen nieuwe partner hebben en zij die wel een nieuwe partner hebben maar niet willen of kunnen samenwonen met die partner, zetten hun leven (tijdelijk) verder zonder inwonende partner. Voor mannen is dit vooral als alleenwonende; deze leefvorm neemt toe naarmate ze ouder zijn. Voor vrouwen is dit tot leeftijd 60 hoofdzakelijk als alleenstaande moeder en nadien voornamelijk als alleenwonende (figuur 1) (zie ook Corijn & Lodewijckx, 2009).

² Op basis van Rijksregistergegevens over de duur sinds de laatste wijziging van de burgerlijke staat op 1.1.2011.

2. Data en methode

De officiële statistieken verbergen met welke partnerrelatiedynamiek na een echtscheiding de dalende hertrouwkansen samengaan. In het onderzoek “Scheiding in Vlaanderen” (SiV) (Mortelmans e.a., 2011) wordt aan personen die ooit hun eerste huwelijk hebben ontbonden, gevraagd om hun relatie- en gezinsvormingsleven na dat eerste huwelijk te schetsen evenals hun huidige leefsituatie.

In het SiV-onderzoek werd via een interview informatie verzameld bij partners van huwelijken gesloten tussen 1971 en 2008 en sindsdien al dan niet ontbonden. De partners moesten op het moment van hun huwelijk tussen 18 en 40 oud jaar zijn en voor beiden moest het om hun eerste huwelijk gaan. Gegeven deze selectie van de onderzoeksgroep zijn de meeste SiV-respondenten op het moment van het onderzoek jonger dan 60 jaar. Bovendien moest men ten tijde van het huwelijk in het Vlaamse Gewest wonen en de Belgische nationaliteit hebben (zie Pasteels e.a., 2011 voor meer informatie over de steekproef). De gegevens in deze bijdrage betreffen 4.389 personen die hun eerste huwelijk al hadden ontbonden. Eerder werden reeds aspecten van deze relatie- en gezinsvorming beschreven (Corijn, Pasteels, e.a., 2012; Pasteels & Mortelmans, 2011; Pasteels, Corijn, e.a., 2012; Wijckmans, Corijn, e.a., 2012).

De SiV-data laten inzake het ongehuwd samenwonen met een partner na een echtscheiding twee groepen buiten beeld. Als eerste de groep die niet het hierboven omschreven eerste huwelijk had; het aantal huwelijken van hogere rang neemt nochtans toe (Corijn, 2012a). De SiV-data bevatten ook geen gegevens van personen die na de ontbinding van hun eerste huwelijk ook al hun tweede huwelijk hebben ontbonden. Ook deze groep neemt nochtans toe. Op basis van Rijksregistergegevens blijkt ongeveer 10% van de ooit gescheiden mannen en vrouwen, die voor het eerst huwden in de periode 1971-2008 en in 2010 jonger waren dan 60 jaar, minstens tweemaal gescheiden te zijn. Hierdoor valt minimaal 10% (bij de jongere ooit gescheidenen) en maximaal 20% (bij de oudere ooit gescheidenen) van de eerste huwelijken buiten de SiV-steekproef (Rijksregisterdata, SVR-berekening). Bij de interpretatie van de resultaten mogen we de geringe overschatting van stabiele partnerrelaties op basis van de SiV-data – zeker voor de oudere respondenten – die door de uitsluiting van tweede echtscheidingen ontstaat, niet negeren.

De groep die (voorlopig) niet huwt maar wel ongehuwd gaat samenwonen en ongehuwd uit elkaar gaat, komt evenmin in beeld. Van alle koppels die jaarlijks uit elkaar gaan, blijkt recent de helft niet met elkaar gehuwd te zijn (Defever & Mortelmans, 2011).

De huidige feitelijke *leefvorm* van de ooit gescheiden personen wordt bepaald aan de hand van informatie over de samenstelling van het huishouden. De feitelijke leefvorm van de ooit gescheiden personen kan afwijken van de officiële leefvorm, als bijvoorbeeld feitelijk samenwonende partners beiden nog officieel als alleenwonende of alleenstaande ouder geregistreerd zijn. Een nieuwe partner en/of een kind maakt deel uit van het huishouden als hij/zij ‘gedurende een normale week minstens 4 dagen onder hetzelfde dak’ woont. Ook kinderen die afwisselend bij hun vader en hun moeder verblijven, zelfs als ze gedomicilieerd zijn bij de andere ouder of elders, behoren tot het huishouden.

Uit de relatiegeschiedenis nemen we het tijdstip en de leeftijd waarop de partners in hun eerste huwelijk *uit elkaar* zijn gegaan (apart zijn gaan wonen). We vermelden in de tekst “(echt)scheiding” om aan te geven dat het om het uit elkaar gaan van ooit gehuwden gaat en dat we de datum van de feitelijke scheiding gebruiken. Tussen het tijdstip van de feitelijke scheiding en de officiële echtscheidingsdatum kunnen enkele maanden/jaren liggen (zie Bastaits e.a., 2011), waarin men toch al nieuwe partnerrelaties aangaat en/of kinderen krijgt. Uit de verdere relatievorming na de (echt)scheiding nemen we het tijdstip waarop men met een nieuwe partner *gaat samenwonen*, evenals de *uitkomst* van dit eerste samenwonen (nog ongehuwd samen, hertrouwd samen, uit elkaar). Uitzonderlijk ontbrak de datum van het apart gaan wonen, in dat geval gebruiken we de datum van de officiële echtscheiding.

Periode, tijd verstreken sinds de (echt)scheiding, huidige leeftijd en leeftijd bij de (echt)scheiding hangen op een complexe wijze met elkaar samen. We opteren ervoor om verschillen naargelang de *leeftijd bij de echt(scheiding)* en *tijd verstreken sinds de (echt)scheiding* (of de periode waarin werd gescheiden) in beeld te brengen.

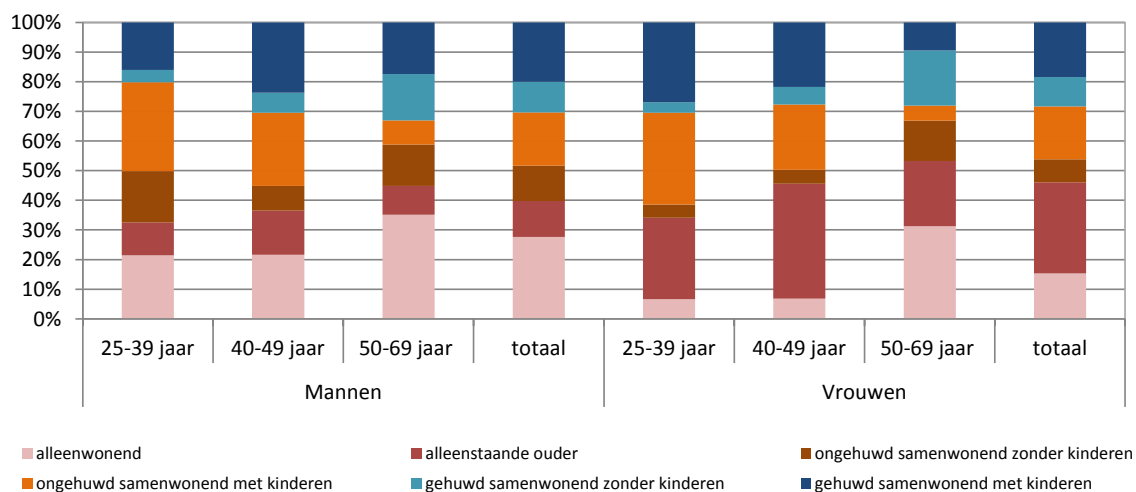
Via drie variabelen worden *kinderen* in de analyses ingebracht. Het type kinderen in de huidige leefvorm (eigen kinderen, kinderen van de partner, gezamenlijke kinderen); het aantal kinderen ten tijde van de (echt)scheiding en de geboorte van kinderen na de (echt)scheiding. Inzake het *opleidingsniveau* onderscheiden we op basis van het hoogste behaalde diploma drie niveaus (lager en lager secundair, hoger secundair en hoger). Voor de variabelen *geloof* hanteren we drie categorieën op basis van de mate waarin men zich (op het moment van het onderzoek) gelovig noemt. We veronderstellen dat deze variabele een soort levensbeschouwelijke basisgerichtheid aangeeft, hoewel niet uit te sluiten valt dat deze naar aanleiding van een (echt)scheiding verandert.

Om na te gaan of ongehuwd samenwonenden een ander profiel hebben dan de hertrouwd en de alleenwonenden na een (echt)scheiding, gebruiken we een multinomiale logistische regressie waarbij we controleren voor (de samenhang van) een aantal kenmerken. De kans om na een (echt)scheiding ongehuwd te gaan samenwonen analyseren we aan de hand van een event history analyse (met een piecewise constant exponential model).

3. Leefvorm na de ontbinding van het eerste huwelijk

Ongeacht de duur sinds de (echt)scheiding en/of de leeftijd bij de (echt)scheiding wonen ongeveer evenveel mannen als vrouwen ongehuwd als gehuwd samen met een partner (figuur 2). Het betreft respectievelijk 30% en 26% ongehuwd en 30% en 28% gehuwd. Verschillen treden vooral op inzake het niet samenwonen met een partner. Ooit gescheiden mannen leven vaker dan vrouwen alleen (28% versus 15%). Ooit gescheiden vrouwen leven vaker dan mannen als alleenstaande ouder (31% versus 12%). Zowel bij de ongehuwd samenwonenden als bij de hertrouwd en de alleenwonenden zijn er in ongeveer 2 op de 3 huishoudens inwonende kinderen. Bij bijna 1 op de 3 gescheiden mannen zonder inwonende partner wonen kinderen; dat geldt voor 2 op de 3 gescheiden vrouwen zonder inwonende partner.

Figuur 2 Leefvorm na de ontbinding van het eerste huwelijk naar huidige leeftijd, per geslacht (in %)

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

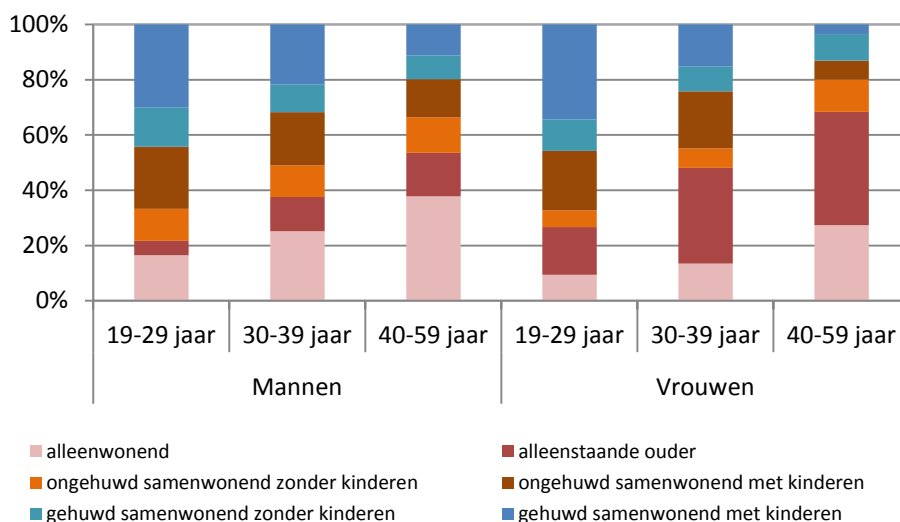
3.1. Leefvorm na het eerste huwelijk en (leeftijd)

De huidige leeftijd, de leeftijd ten tijde van de (echt)scheiding en de tijd verstreken sinds de (echt)scheiding bepalen alle in sterke mate de leefvorm na de beëindiging van het eerste huwelijk.

Ongehuwd samenwonen na een eerste huwelijk komt vooral bij jongere mannen en vrouwen (figuur 2). Oudere ooit gescheiden personen wonen vaker zonder nieuwe partner. Naarmate ooit gescheiden personen ouder zijn en met een nieuwe partner samenwonen, is dit samenwonen vaker gehuwd dan ongehuwd. Vooral bij ooit gescheiden ongehuwd samenwonende vrouwen jonger dan 40 jaar zijn er inwonende kinderen (87%). Maar ook bij ongehuwd samenwonende mannen van die leeftijd zijn er vaak inwonende kinderen (63%). Wanneer men daarenboven hertrouwd is, wonen er nog vaker kinderen in. Als men jonger is dan 40 jaar en hertrouwd is, hebben mannen (80%) bijna even vaak als vrouwen (88%) inwonende kinderen. Eenmaal boven de 50 jaar, zijn er zowel bij ongehuwd samenwonende mannen (37%) en vrouwen (27%), als bij hertrouwde mannen (53%) en vrouwen (34%) veel minder vaak inwonende kinderen.

Ook de leeftijd ten tijde van de (echt)scheiding beïnvloedt de perspectieven voor de verdere relatie- en gezinsvorming (figuur 3). Hoe jonger men was ten tijde van de (echt)scheiding, hoe groter het aandeel dat het samenwonen met een partner al met een hertrouw heeft bevestigd. Wie jong was bij de (echt)scheiding heeft een kort eerste huwelijk achter de rug en kiest snel voor een tweede huwelijk. Hoe ouder men was ten tijde van de (echt)scheiding, hoe groter het aandeel dat nadien zonder partner woont. Van alle mannen gescheiden op de leeftijd 40-59 jaar woont 54% zonder partner en doorgaans ook zonder kinderen. Van alle vrouwen gescheiden op de leeftijd 40-59 jaar woont 68% zonder partner, maar de meeste zijn alleenstaande moeders. Eens men ouder was dan 40 jaar bij de (echt)scheiding, is het aandeel dat nog inwonende kinderen heeft geringer, zowel bij de ongehuwd samenwonenden als bij de hertrouwd.

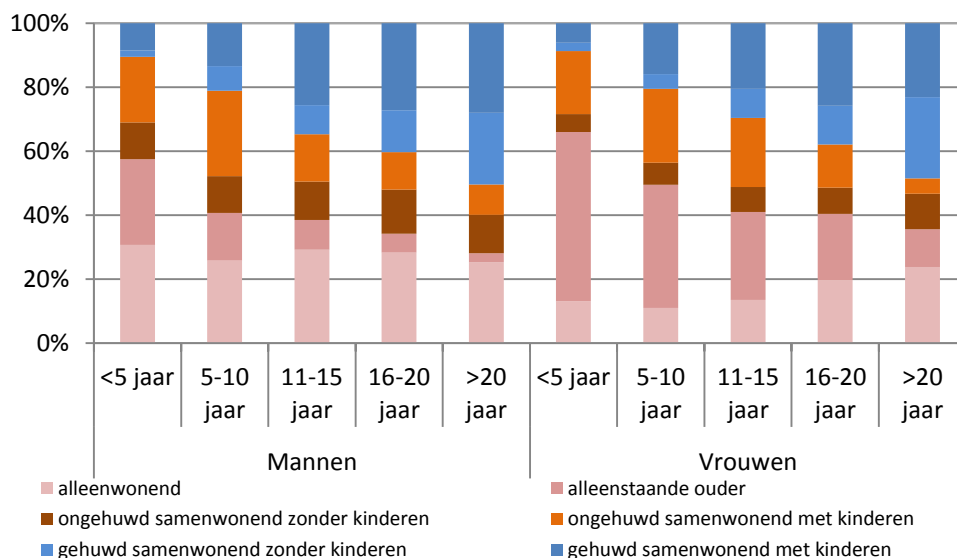
Figuur 3 Leefvorm na de ontbinding van het eerste huwelijk naargelang de leeftijd bij de (echt)scheiding, per geslacht (in %)

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

De leefvorm na de (echt)scheiding verandert ook naargelang de duur verstreken sinds de (echt)scheiding (figuur 4). Wie nog maar recent gescheiden is, woont vooralsnog vooral zonder partner; 66% vrouwen en 57% mannen. Maar van zodra de (echt)scheiding 5 jaar of meer geleden is, woont meer dan de helft van de mannen en vrouwen al met een partner samen. Naarmate er meer tijd verstrijkt, groeit dit aandeel. Onder de ooit-gescheiden

Figuur 4 Leefvorm na de ontbinding van het eerste huwelijk naargelang de duur sinds de (echt)scheiding, per geslacht (in %)

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

samenwonenden met een partner verkleint bij toenemende duur sinds de (echt)scheiding het aandeel dat ongehuwd samenwoont (van 75% tot 25%) en vergroot het aandeel dat hertrouwd is. Hoewel deze cijfers niet dezelfde personen in de tijd volgen, suggereren ze een traject na de (echt)scheiding van alleen wonen zonder partner, naar ongehuwd samenwonen en verder naar gehuwd samenwonen. Maar er is naast een kleine groep snelle hertrouwers, ook een kleine groep die lang na de (echt)scheiding (opnieuw of nog) alleen woont.

3.2. Burgerlijke staat van de nieuwe partner bij ongehuwd samenwonenden

Van de ooit-gescheiden personen die ongehuwd samenwonen, woont 40% met een gescheiden partner en 26% met een ongehuwde partner samen. Daarnaast woont 32% wettelijk samen met een partner (zijn/haar burgerlijke staat is niet gespecificeerd); deze koppels beschermen hun samenwonen via een wettelijke overeenkomst (Corijn, 2012b). Weduwnaars en weduwen zijn niet aanwezig op de partnerkeuzemarkt van deze ooit gescheiden personen, onder meer door een leeftijdsverschil. De ongehuwd samenwonenden zonder kinderen hebben minder vaak een wettelijke regeling getroffen; andere verschillen komen niet naar voor. Bij de ongehuwd samenwonenden vóór een eerste huwelijk was het aandeel dat hun ongehuwd samenwonen ook wettelijk had geregeld veel geringer, namelijk 1 op de 10; wellicht door het perspectief op een huwelijk (Pasteels, Corijn, e.a., 2012b).

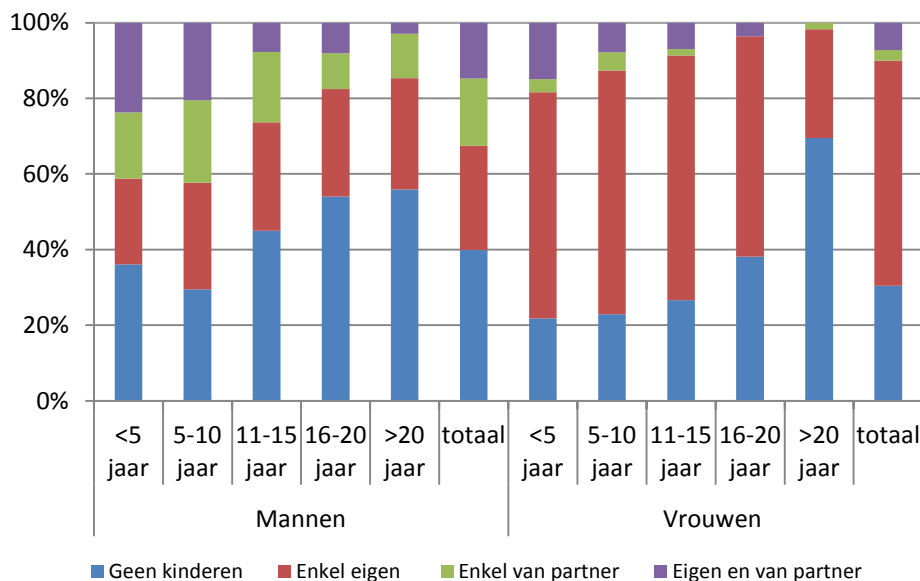
3.3. Inwonende kinderen bij ongehuwd samenwonenden

Van de ooit gescheiden ongehuwd samenwonenden heeft 66% inwonende kinderen³. Figuur 5 illustreert om wiens kinderen het gaat. Bij ooit gescheiden mannen is de variatie aan type kinderen groter dan bij vrouwen. Mannen wonen vaker dan vrouwen zonder kinderen (40% versus 30%), ze wonen vaker met enkel kinderen van de partner (18% versus 3%) en met ook eigen kinderen⁴ en met kinderen van de partner (15% versus 7%). Ooit gescheiden vrouwen die ongehuwd samenwonen, hebben hoofdzakelijk enkel hun eigen kinderen in

³ Dat dit feitelijke aandeel op basis van de SiV-survey hoger ligt dan het aandeel op basis van Rijksregistergegevens (figuur 1; met 55% bij de groep jonger dan 60 jaar) mag niet verbazen, omdat kinderen officieel slechts op één adres kunnen verblijven, terwijl in het SiV-onderzoek naar de feitelijke situatie werd gevraagd en kinderen die deeltijds in het huishouden woonden ook werden meegerekend.

⁴ Zowel de vorige als de huidige partner kan de biologische ouder van de eigen biologische kinderen zijn.

Figuur 5 Type inwonende kinderen bij ooit gescheiden ongehuwd samenwonenden naargelang de duur sinds de eerste (echt)scheiding, per geslacht (in %)

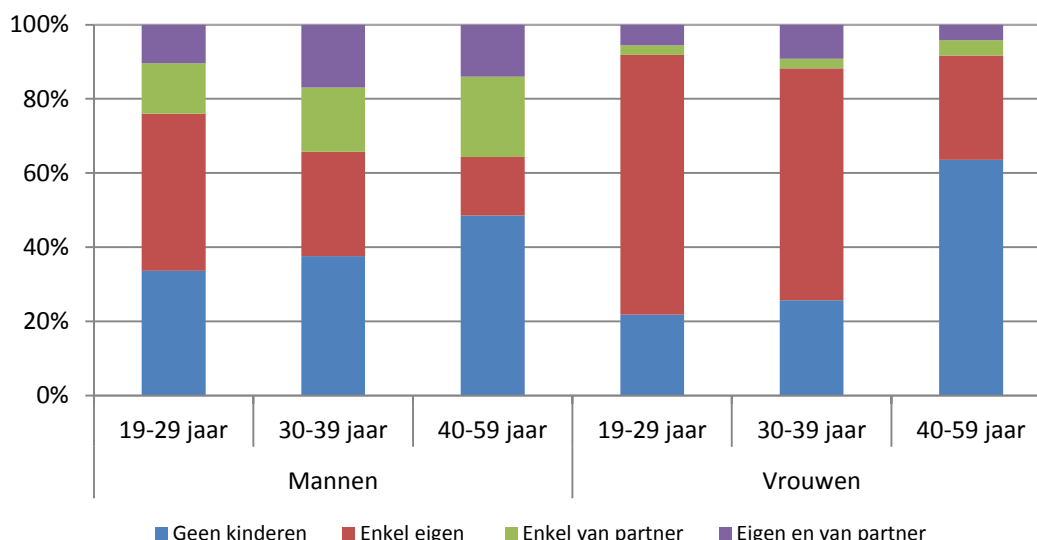
Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

huis (60% versus 28%). Hoe langer de (echt)scheiding geleden is, hoe groter de kans dat er geen kinderen meer inwonen bij de ongehuwd samenwonenden; eventuele kinderen kunnen immers het ouderlijke huis hebben verlaten.

Verschillen naargelang de leeftijd bij de (echt)scheiding schetsen deze verschuivingen in de gezinssamenstelling van de gescheiden ongehuwd samenwonenden op een andere wijze (figuur 6). Hoe jonger men was ten tijde van de (echt)scheiding, hoe groter de groep die nog inwonende kinderen heeft. Een grote variatie in het type inwonende kinderen komt voor bij ongehuwd samenwonende mannen, ongeacht de leeftijd bij hun (echt)scheiding. Vrouwen wonen hoofdzakelijk samen met hun eigen kinderen, tenzij ze al in de leeftijdsgroep 40-59 jaar zaten ten tijde van hun (echt)scheiding.

Vooraf kort na de (echt)scheiding en vooral na een (echt)scheiding op de leeftijd van 30-39 jaar leven mannen en vrouwen die ongehuwd samenwonen met een partner in een gezin waarin zowel eigen kinderen, kinderen van de nieuwe partner als gezamenlijke kinderen wonen; dit is in nieuw samengestelde gezinnen.

Figuur 6 Type inwonende kinderen bij ooit gescheiden ongehuwd samenwonenden naargelang de leeftijd bij de eerste (echt)scheiding, per geslacht (in %)

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

3.4. Profiel van de ongehuwd samenwonenden na een eerste (echt)scheiding

Ongehuwd samenwonenden na een eerste (echt)scheiding hebben maar in beperkte mate een specifiek profiel in vergelijking met de hertrouwd (gehuwd samenwonenden) en de alleenwonenden (dit is zonder inwonende partner en al dan niet met inwonende kinderen) na een eerste (echt)scheiding (tabel 1).

Hoe langer de (echt)scheiding geleden is, hoe kleiner de kans dat vrouwen nog alleen wonen in plaats van ongehuwd samen met een partner; dit geldt niet voor mannen. Hoe langer de (echt)scheiding geleden is, hoe geringer de kans wordt om nog ongehuwd dan wel hertrouwd samen te wonen met een nieuwe partner. Hoe ouder men is ten tijde van de (echt)scheiding, hoe groter de kans dat men alleen (blijft) wonen; dit geldt sterker voor vrouwen dan voor mannen. Bij mannen bepaalt de leeftijd bij de (echt)scheiding niet zozeer of ze nadien ongehuwd of gehuwd samenwonen met een partner. Zeer jong gescheiden vrouwen gaan wel vaker/sneller hertrouwen. Mannen met één kind uit hun ontbonden eerste huwelijk hebben in vergelijking met alle andere mannen minder kans om alleen te wonen dan om ongehuwd samen te wonen. Vrouwen zonder kinderen uit hun ontbonden eerste huwelijk hebben minder kans dan alle andere vrouwen om alleen te wonen dan om ongehuwd samen te wonen. Met andere woorden: gescheiden mannen met één kind en kinderloze gescheiden vrouwen gaan sneller opnieuw samenwonen met een partner dan alle andere gescheiden personen. Het aantal kinderen uit het eigen ontbonden eerste huwelijk beïnvloedt geenszins de keuze om ongehuwd of gehuwd samen te wonen na de scheiding. De komst van kinderen na de (echt)scheiding speelt wel een grote rol in die keuze. Wie nog kinderen krijgt na de eerste (echt)scheiding doet dat doorgaans binnen een samenwonen met een partner. Bovendien is de kans om gehuwd dan wel ongehuwd samen te wonen groter als er nog kinderen komen na de (echt)scheiding (zie ook Corijn, e.a., 2013; Wijckmans, e.a., 2012). Enkel lageropgeleide mannen hebben meer kans om alleen te blijven wonen na een scheiding dan andere mannen. Dit komt omdat ze een geringere kans hebben om na een echtscheiding een nieuwe vaste partnerrelatie te hebben (zie Pasteels, e.a., 2012a). Enkel hogeropgeleide vrouwen hebben minder kans om gehuwd samen te wonen met de nieuwe partner, ze blijven eerder ongehuwd samenwonen met hem. De levensbeschouwing speelt enkel bij mannen een rol. Sterk gelovige mannen – die toch gescheiden zijn – hebben meer kans om na de (echt)scheiding alleen te blijven wonen. De keuze om ongehuwd dan wel gehuwd samen te wonen na een (echt)scheiding hangt niet samen met de mate van gelovig zijn. Eerdere ervaringen in de levensloop met ongehuwd samenwonen vóór het eerste huwelijk of met een ouderlijke (echt)scheiding beïnvloeden de leefvorm na een scheiding niet.

Tabel 1 Profiel van ongehuwd samenwonenden in vergelijking met hertrouwd en met alleenwonenden na een eerste (echt)scheiding (parameterschattingen op basis van een multinomiale logistische regressie)

	Mannen		Vrouwen	
	alleen/osw ^a	gsw/osw ^a	alleen/osw ^a	gsw/osw ^a
Duur sinds (echt)scheiding (ref.cat.= 20+ jaar)				
15-20 jaar (in 1991-1995)	0,92	0,72	0,62	0,59 *
10-15 jaar (in 1996-2000)	0,83	0,60 *	0,44 ***	0,36 ***
5-10 jaar (in 2001-2005)	0,58 **	0,27 ***	0,43 ***	0,25 ***
<5 jaar (in 2006-2008)	0,97	0,17 ***	0,62 ***	0,13 ***
Leeftijd bij (echt)scheiding (ref. cat.=30-39 jaar)				
19-29 jaar	0,66 *	1,04	0,71 *	1,44 **
40-59 jaar	1,36 *	0,94	2,07*	1,09
Kinderen uit eerste huwelijk (ref.cat.=2 kinderen)				
Geen kinderen	0,68	1,20	0,59 ***	1,15
1 kind	0,71 *	1,06	0,89	0,99
3 of meer kinderen	0,99	1,30	1,24	1,20
Al dan niet kinderen na de (echt)scheiding (ref.cat.=Niet)				
Wel	0,17 ***	2,08 ***	0,42 ***	1,78 ***
Opleidingsniveau (ref.cat.=Midden)				
Lager	1,53 **	1,13	1,06	1,21
Hoger	1,19	1,22	0,91	0,74 *
Gelovig (ref.cat.=Matig)				
Niet of weinig	0,91	0,88	0,94	0,77
Sterk	1,44 *	1,20	1,11	1,21
Al dan niet ervaring ongehuwd samenwonen vóór 1 ^e huwelijk (ref.cat.=Niet)				
Wel	0,83	0,79	1,24	1,22
Al dan niet ouderlijke (echt)scheiding (ref.cat.=Niet)				
Wel	1,05	0,82	0,88	1,02
N	2.012		2.377	

^aosw: ongehuwd samenwonend; gsw: gehuwd samenwonend=hertrouwd; alleen: zonder inwonende partner.

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

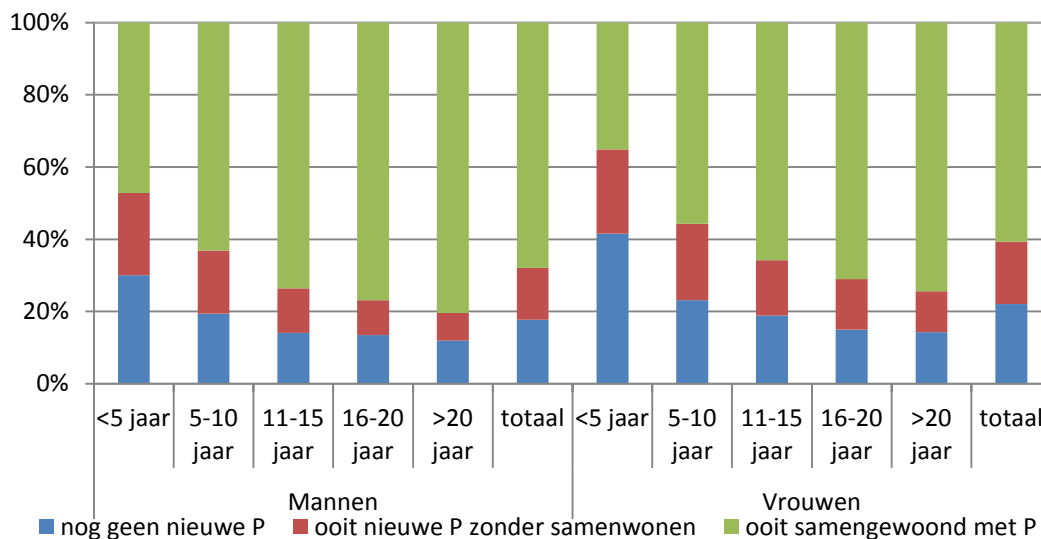
Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

4. Ongehuwd gaan samenwonen na een (echt)scheiding

De huidige leefvorm van ooit gescheiden mensen verbergt de timing van het gaan samenwonen met een partner na de (echt)scheiding, evenals de uitkomst van dat eerste ongehuwd samenwonen (nog samen, gehuwd, uit elkaar). In deze paragraaf belichten we enkele aspecten van de partnerrelatiedynamiek na een eerste (echt)scheiding, met een focus op het ongehuwd samenwonen.

We starten met een blik op de nauwelijks partnerrelatiedynamiek in termen van nog geen nieuwe partner, al een nieuwe partner maar nog niet samengewoond met die partner en al samengewoond met de nieuwe partner. Het aandeel gescheiden personen dat gaat samenwonen met een nieuwe partner neemt toe naargelang de (echt)scheiding langer geleden is (figuur 7). Van de recent (<5 jaar) gescheiden personen zijn al meer mannen (47%) dan vrouwen (35%) met een nieuwe partner gaan samenwonen. In de groep die al meer dan 20 jaar is gescheiden, heeft 80% van de mannen en 74% van de vrouwen (ooit) al opnieuw samengewoond met een partner. Het aandeel gescheidenen dat kiest voor een partner waarmee (nog) niet wordt samengewoond – de zogenaamde living apart together – is niet verwaarloosbaar: 14% bij de mannen en 17% bij de vrouwen. Meer dan 10 jaar na de (echt)scheiding heeft 13% mannen en 16% vrouwen nog nooit opnieuw een partner gehad.

Figuur 7 Partnerrelatiedynamiek na de eerste (echt)scheiding naargelang de duur sinds de (echt)scheiding, per geslacht (in %)

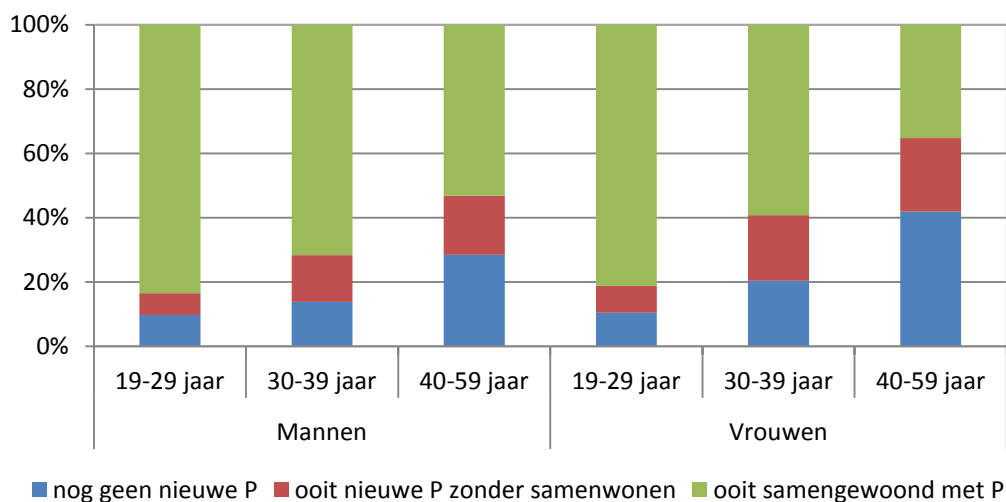

P=partner

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

Ook de leeftijd ten tijde van de (echt)scheiding speelt een grote rol in deze partnerrelatiedynamiek (figuur 8). Binnen de groep gescheiden na de leeftijd van 40 jaar is het aandeel dat opnieuw gaat samenwonen met een partner veel kleiner. Wel is dit aandeel groter bij mannen (53%) dan bij vrouwen (35%). Het aandeel gescheidenen op die leeftijd dat nadien nog geen nieuwe partner heeft (gehad), is veel groter bij vrouwen (43%) dan bij mannen (28%).

Figuur 8 Partnerrelatiedynamiek na de eerste (echt)scheiding naargelang de leeftijd bij de (echt)scheiding, per geslacht (in %)

P=partner

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

Het duurt gemiddeld genomen ruim 3 jaar vooraleer men, na het weggaan bij de huwelijkspartner, gaat samenwonen met een nieuwe partner. De helft van diegenen die gaan samenwonen, doet dit echter binnen de 2 jaar na de (echt)scheiding.

De kansen om met een partner te gaan samenwonen na een (echt)scheiding verschillen voor mannen en vrouwen (tabel 2). Mannen gaan vooral de eerste 2 jaar na hun (echt)scheiding opnieuw samenwonen; vrouwen vooral de eerste 5 jaar. Wie recenter gescheiden is, gaat vaker/sneller samenwonen met een partner dan wie vóór de jaren 1990 scheidde. Hoe jonger men is ten tijde van de (echt)scheiding, hoe groter de kans om opnieuw te gaan samenwonen met een partner. Vrouwen zonder kinderen uit hun ontbonden huwelijk gaan veel vaker/sneller opnieuw samenwonen met een partner dan vrouwen met kinderen. Bij mannen hangt hun nieuwe samenwoonkans niet samen met het aantal kinderen uit hun ontbonden huwelijk. Lageropgeleide mannen hebben een geringere samenwoonkans dan andere mannen (ze vinden immers moeilijker een nieuwe partner, zie Pasteels e.a., 2012a); bij vrouwen speelt het opleidingsniveau geen rol. Sterk gelovige mannen - die ooit gescheiden zijn - hebben een geringere kans om opnieuw te gaan samenwonen met een partner dan andere mannen; voor vrouwen speelt hun mate van gelovig zijn geen rol. In termen van de impact van ervaringen uit het voorbije relatieleven blijkt dat mannen, die al ongehuwd hebben samengewoond vóór hun eerste huwelijk, dit ook iets vaker/sneller doen na hun scheiding. Bij vrouwen is het de ervaring van een ouderlijke scheiding die maakt dat ze vaker/sneller opnieuw gaan samenwonen na hun scheiding.

Tabel 2 Determinanten van de kans om ongehuwd te gaan samenwonen na een eerste (echt)scheiding, per geslacht (oddsratio's op basis van levensloopanalyse, piecwise constant exponential model)

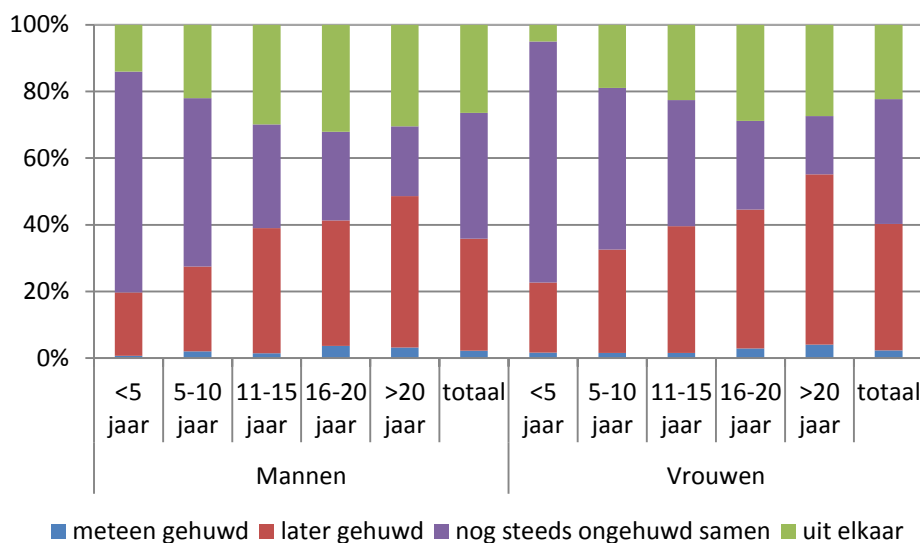
	Mannen	Vrouwen
Periode na de (echt)scheiding (ref.cat.=2 ^e jaar)		
1 ^e jaar	1,02	1,13
3 ^e tot 5 ^e jaar	0,77 ***	0,89
Na 5 ^e jaar	0,34 ***	0,32 ***
Periode van de (echt)scheiding (ref.cat.=1971-1990)		
1991-1995	1,17	1,31 **
1996-2000	1,57 ***	1,63 ***
2001-2005	1,63 ***	1,71 ***
2006-2008	1,77 ***	1,69 ***
Leeftijd bij de (echt)scheiding (ref.cat.=30-39 jaar)		
< 30 jaar	1,24 *	1,57 ***
>= 40 jaar	0,65 ***	0,56 ***
Aantal kinderen in het ontbonden huwelijk (ref.cat.=2 kinderen)		
Geen kinderen	1,25	1,46 ***
1 kind	1,14	1,09
3 of meer kinderen	1,00	0,84
Opleidingsniveau (ref.cat.=Midden)		
Lager	0,83 *	0,92
Hoger	1,01	0,84
Gelovig (ref.cat.=Matig)		
Niet of weinig	0,95	1,03
Sterk	0,83 *	1,00
Al dan niet ongehuwd samenwonen vóór huwelijk (ref.cat.=Niet)		
Wel	1,20 *	1,03
Al dan niet ouderlijke scheiding (ref.cat.=Niet)		
Wel	1,19	1,20 *
N	1.734	2.088
Totale risicoperiode (in maanden)	121.400	162.726

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

Ongeveer 1 op de 4 eerste ongehuwde samenwoonrelaties na een (echt)scheiding werd (al) ontbonden; 3 op de 4 houden (voorlopig) stand (figuur 9). Meteen hertrouwen zonder enige tijd ongehuwd samen te wonen met de partner, is zeer uitzonderlijk. Naarmate de (echt)scheiding langer geleden is, verschuiven deze verhoudingen. Ruim 1 op de 3 van alle eerste ongehuwde samenwoonrelaties werd al omgezet in een huwelijk; dit aandeel neemt toe naargelang de (echt)scheiding (en dus ook wellicht de start van het eerste samenwonen) langer geleden is. Lang na de (echt)scheiding is bijna de helft van diegenen die ongehuwd zijn gaan samenwonen, ook hertrouwd (met die eerste nieuwe partner). Ruim 1 op de 3 eerste ongehuwde samenwoonrelaties houdt ongehuwd stand; dit aandeel is groter als de (echt)scheiding recenter is. Voor wie al langer geleden scheidde, liep in 3 op de 10 gevallen de eerste ongehuwde samenwoonrelatie stuk.

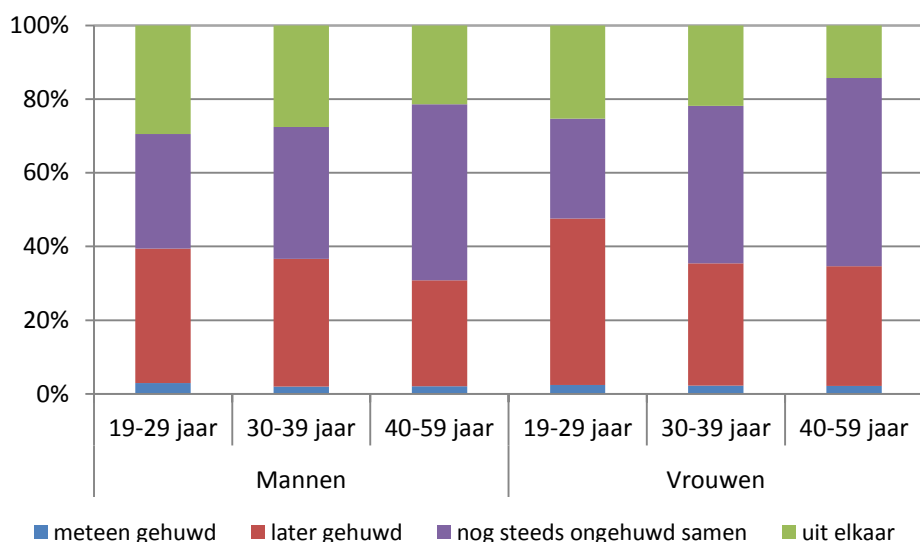
Figuur 9 Uitkomst van het eerste ongehuwd samenwonen na een eerste (echt)scheiding, naargelang de duur sinds de (echt)scheiding, per geslacht (in %)

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

De variatie in de uitkomst van het eerste ongehuwde samenwonen na de eerste (echt)scheiding is geringer naargelang de leeftijd bij de (echt)scheiding (figuur 10). Binnen de groep die ouder was ten tijde van de (echt)scheiding, is het aandeel dat (al) hertrouwd is iets kleiner en is het aandeel dat de relatie al heeft ontbonden eveneens iets kleiner. Als men op latere leeftijd is gescheiden, blijft men dus vaker ongehuwd samenwonen. Wie zeer jong uit de echt scheidde, zet iets vaker dit eerste samenwonen om in een hertrouw.

Figuur 10 Uitkomst van het eerste ongehuwd samenwonen na een eerste (echt)scheiding, naargelang de leeftijd bij de (echt)scheiding, per geslacht (in %)

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

Analyses op het soort uitkomst van het eerste ongehuwd samenwonen na de (echt)scheiding, met of zonder verrekening van de duur tot de uitkomst, brengen weinig specifieke kenmerken aan het licht van zij die wel of niet samenblijven noch van zij die wel of niet gaan huwen. Kinderen hebben uit het ontbonden huwelijk, het opleidingsniveau en de mate van gelovig zijn, spelen hierin geen rol. Ook ervaring met ongehuwd samenwonen

vóór het huwelijk of met een ouderlijke echtscheiding spelen hierin geen rol. Zoals vastgesteld in figuur 9 speelt hoofdzakelijk de tijd sinds de (echt)scheiding een rol. Daarnaast speelt de komst van kinderen na de (echt)scheiding ook een rol (tabel 3). De kans dat het eerste ongehuwd samenwonen wordt omgezet in een huwelijk, is groter als er na de (echt)scheiding kinderen werden geboren. Dit wordt bevestigd in meer gesofisticeerde analyses (Corijn, e.a., 2013). Voor mannen geldt bovendien dat de kans dat het eerste ongehuwd samenwonen wordt ontbonden, kleiner is als er kinderen werden geboren na de scheiding; voor vrouwen geldt dit niet.

Tabel 3 Determinanten van de uitkomst van het eerste ongehuwd samenwonen na een (echt)scheiding: gehuwd of uit elkaar in vergelijking met nog ongehuwd samen (parameterschattingen op basis van een multinomiale logistische regressie)

	Mannen		Vrouwen	
	gsw/osw ^a	uiteen/osw ^a	gsw/osw ^a	uiteen/osw ^a
Al dan niet kinderen geboren na de (echt)scheiding	1,97 ***	0,66 *	1,94 ***	1,03

^aosw: ongehuwd samenwonend; gsw: gehuwd samenwonend=hertrouwd; uiteen: uit elkaar. Gecontroleerd voor alle andere factoren zoals in tabel 2.

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Bron: Scheiding in Vlaanderen, 2009-10, bewerking SVR.

Uitgedrukt in termen van de stabiliteit van het eerste ongehuwd samenwonen na een (echt)scheiding (gehuwd of ongehuwd bij elkaar blijven versus uit elkaar gaan) blijkt dat enkel de geboorte van kinderen na de (echt)scheiding de stabiliteit van het samenwonen verhoogt: dit effect is sterker bij mannen (odds ratio 2,12) dan bij vrouwen (1,38). Voor mannen geldt eveneens dat ze vaker opnieuw uit elkaar gaan in hun eerste nieuwe samenwoonrelatie na een (echt)scheiding als ze vóór hun huwelijk al ongehuwd hadden samengewoond.

Uitleiding

In Vlaanderen is het ongehuwd samenwonen na een echtscheiding toegenomen. Het is zowel een leefvorm ter vervanging van een hertrouw als een leefvorm voorafgaand aan een hertrouw. Het is voor de meesten een relatief stabiele leefvorm; 3 op de 4 eerste samenwoonrelaties na een (echt)scheiding houden stand. Gegeven de gebruikte databron is dit een lichte overschatting omdat gehuwden die al voor een tweede keer uit de echt waren gescheiden, niet in de onderzoeksgroep waren opgenomen. Het betreft bovendien ook enkel een groep die vooraf voor een huwelijk heeft gekozen.

Globaal genomen is ongehuwd samenwonen na een scheiding vooral een kwestie van leeftijd. Eens men bij de (echt)scheiding de leeftijd van 40 jaar voorbij is, wordt er veel minder nog samengewoond met een partner; dit is zeker zo bij mannen maar ook bij vrouwen.

Net als bij het gehuwd samenwonen, zijn er bij het ongehuwd samenwonen na een (echt)scheiding in 2 op de 3 gevallen inwonende kinderen. In het bijzonder bij mannen is het ongehuwd samenwonen een leefvorm met een variatie aan types inwonende kinderen (zijn, haar en hun kinderen). Gescheiden mannen met één kind uit hun ontbonden huwelijk en gescheiden vrouwen zonder kinderen gaan vaker ongehuwd samenwonen. De komst van kinderen na de (echt)scheiding vergroot de kans dat het ongehuwd samenwonen wordt omgezet in een hertrouw.

Het ongehuwd samenwonen hangt slechts in zeer beperkte mate samen met het opleidingsniveau: lageropgeleide gescheiden mannen gaan minder ongehuwd samenwonen na een (echt)scheiding, maar dit komt omdat ze minder vaak een nieuwe partner vinden.

Hogeropgeleide gescheiden vrouwen zijn wat meer terughoudend om hun ongehuwd samenwonen om te zetten in een hertrouw. Het ongehuwd samenwonen hangt ook slechts in een zeer beperkte mate samen met gelovig zijn. Enkel zeer gelovige mannen die toch gescheiden zijn, gaan nadien veel minder samenwonen met een nieuwe partner. Eens ze samenwonen met een partner wordt hun keuze om dit ongehuwd samenwonen al dan niet om te zetten in een huwelijk, niet beïnvloed door hun geloof.

In Vlaanderen is na een echtscheiding niet enkel hertrouw na een periode van ongehuwd samenwonen, maar ook duurzaam ongehuwd samenwonen een alternatief geworden. Na een echtscheiding op latere leeftijd heeft een kleine groep een niet-inwonende partner. De groep die, ook lang na de echtscheiding, (nog) geen nieuwe partnerrelatie heeft, vereist enige aandacht. Het betreft een groep die op latere leeftijd uit de echt is gescheiden. Ze komen zelden expliciet in beeld. Maar verder onderzoek moet vragen beantwoorden zoals: Is dit voor hen een vrije keuze of eerder een bron van een permanent gemis? Is het einde van het eerste huwelijk voor hen ook het einde van emotionele en sociale steun?

Literatuurlijst

ADSEI, <http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/bevolking/>

Bastaits, K., Van Peer, C., Alofs, E., Pasteels, I. & Mortelmans, D. (2011). Hoe verloopt een echtscheiding in Vlaanderen? In: Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J. & Van Peer, C. (red). *Scheiding in Vlaanderen*. Antwerpen: Acco, 85-112.

Coppola, L. & Di Cesare, M. (2008). How fertility and union instability interact in shaping new family patterns in Italy and Spain. In: *Demographic Research*, 18, 4, 117-144.

Corijn, M. (1999). Echtscheiding in Vlaanderen. In: *Bevolking en Gezin*, 28, 59-89.

Corijn, M. (2004). *Vlamingen over huwelijk en ouderschap, zorg voor kinderen en ouderen en de gewenste beleidsopties. Eerste resultaten van de postenquête 'Bevolking & Beleid in Vlaanderen'*. Brussel: Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudies. CBGS-Werkdocument, 5.

Corijn, M. (2005). *Huwen, uit de echt scheiden en hertrouwen in België en in het Vlaamse Gewest*. Brussel: Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudies, CBGS-Werkdocument, 5.

Corijn, M. (2009). *Gezondheid en gezondheidsgedrag in het Vlaamse Gewest: verschillen naargelang het huishoudtype*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-rapport 1.

Corijn, M. (2010a). *Het profiel van de niet-gehuwd samenwonenden in het Vlaamse Gewest*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel 18.

Corijn, M. (2010b). *De leefvorm van moeders bij de geboorte van een kind: evolutie in het Vlaamse Gewest tussen 1999 en 2007*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel 19.

Corijn, M. (2011). *Ze leefden lang (en gelukkig) samen en scheidden dan. Echtscheiding op latere leeftijd en na langere huwelijksduur*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel 4.

Corijn, M. (2011). *De (in)stabiliteit van huwelijken in België*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel 5.

Corijn, M. (2012a). *De sluiting en ontbinding van een eerste, tweede en derde huwelijk. Een analyse op basis van Rijksregistergegevens*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel 1.

- Corijn, M. (2012b). *Tien jaar wettelijke samenwoning in België. Een analyse op basis van Rijksregistergegevens*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel 2.
- Corijn, M. (2012c). *Echtscheidingskans en opleidingsniveau in de SiV-data* (interne nota).
- Corijn, M. & Lodewijckx, E. (2009). *Echtscheiding en leefvorm na echtscheiding in het Vlaamse Gewest: verschillen naar herkomst*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Rapport 4.
- Corijn, M., Pasteels I. & Mortelmans, D. (2012a). Voorhuwelijks samenwonen en echtscheidingskans in Vlaanderen. In: *Relaties en Nieuwe Gezinnen*, 5.
- Corijn, M., Wijckmans, B. & Van Bavel, J. (2013). Kinderen krijgen vóór en na de scheiding in Vlaanderen. In: *Relaties en Nieuwe Gezinnen*, 2.
- Deboosere, P., Demarest, S., Lorant, V., Miermans, P.-J., Farfan-Portet, M.-I. & Van Oyen H. (2006). *Gezondheid en mantelzorg*. Brussel: ADSEI Sociaal-Economische enquête 2001 monografieën.
- Defever, C. & Mortelmans, D. (2011). *De socio-economische positie van vrouwen en mannen na de transitie echtscheiding en verweeduwing. Een longitudinale studie op de Kruispuntbank Sociale Zekerheid*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.
- De Graaf, P.M. & Kalmijn, M. (2006). Change and stability in the social determinants of divorce: a comparison of marriage cohorts in the Netherlands. In: *European Sociological Review*, 22, 5, 561-572.
- Halman, L., Sieben, I. & Zundert, M. (2011). *Atlas of European Values. Trends and traditions at the turn of the century*. Leiden: Brill.
- Härkönen, J. & Dronkers, J. (2006). Stability and change in the educational gradient of divorce. A comparison of seventeen countries. In: *European Sociological Review*, 22, 501-517.
- Liefbroer, A.C. & Dourleijn, E. (2006). Unmarried cohabitation and union stability: testing the role of diffusion using data from 16 European countries. In: *Demography*, 43, 203-221.
- Meggiolaro, S. & Ongaro, F. (2008). Repartnering after marital dissolution. Does context play a role? In: *Demographic Research*, 19, 1913-1934.
- Neels, K. (2006). *Reproductive strategies in Belgian fertility*. Brussel: NIDI/CBGS Publications nr. 38, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- OECD (2012), *OECD Family Database*. Paris: OECD (www.oecd.org/social/family/database)
- Pasteels, I. Corijn, M. & Mortelmans, D. (2012a). Een nieuwe relatie na een echtscheiding? Opleidingsverschillen bij mannen en vrouwen in Vlaanderen. In: *Tijdschrift voor Sociologie*, 3-4, 331-352.
- Pasteels, I. Corijn, M. & Mortelmans, D. (2012b). Voorhuwelijks samenwonen: een vergelijking tussen intacte en niet-intacte huwelijken in Vlaanderen. In: *Relaties en Nieuwe Gezinnen*, 4.
- Pasteels, I. & Mortelmans, D. (2011). Huwen en scheiden in de levensloop. In: Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J. & Van Peer, C. (red). *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven: Acco, 65-84.
- Pasteels, I., Mortelmans, D. & Van Bavel, J. (2011). Steekproef en dataverzameling. In: Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, J., Matthijs, K., Van Bavel, J. & Van Peer, C. (red). *Scheiding in Vlaanderen*. Antwerpen: Acco, 27-64.

Pasteels, I. & Neels, K. (2010). *Union dissolution in the Second Demographic Transition? A longitudinal analysis of educational differentials in France, Belgium, Germany and the Netherlands*. Paper presented at the European Population Conference held in Vienna, Austria, 1-4 September 2010.

Senaeve, P. (2011). *Compendium van het Personen- en Familierecht*. Leuven: Acco.
Symoens, S., Colman, E., Pasteels, I. & Bracke, P. (2011). Welbevinden van ex-partners en kinderen. In: Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J. & Van Peer, C. (red). *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven: Acco, 237-266.

Van Peer, C., Bastaits, K. & Mortelmans, D. (2011). *De impact van de echtscheidingswetgeving op het verloop van een echtscheiding in Vlaanderen*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SVR-Webartikel 9.

Wagner, M. & Weiss, G. (2006). On the variation of divorce risks in Europe: Findings from a meta-analysis of European longitudinal studies. In: *European Sociological Review*, 22, 483-500.

Wijckmans, B., Jappens, M., Pasteels, I. & Van Bavel, J. (2011). Kinderen krijgen voor en na een echtscheiding. In: Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J. & Van Peer, C. (red). In: *Scheiding in Vlaanderen*. Antwerpen: Acco, 199-216.

Willekens, M., Vanderheyden, G. & Mortelmans, D. (2011). Socio-economische gevolgen van een echtscheiding. In: Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J. & Van Peer, C. (red). *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven: Acco, 169-197.

Wu, Z. & Schimmele, C.M. (2005). Repartnering after first union disruption. In: *Journal of Marriage and Family*, 67, 27-36.

Xu, X., Hudspeth, C.D. & Bartkowski, J.P. (2006). The role of cohabitation in remarriage. In: *Journal of marriage and Family*, 68, 261-274.